

Nekaj razmišljanj o filoloških konceptih Matije Murka: trajnost in minljivost

Ivo Pospíšil

Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, CZ -602 00 Brno
ivo.pospisil@phil.muni

V pričujoči razpravi skuša avtor analizirati filološke koncepte Matija Murka v dveh njegovih zgodnjih razpravah o Janu Kolláru in ruskem romanu; prikaže Murkov konsistenten in kompleksen filološki pristop in njegovo skeptično, racionalno, genetično raziskovalno metodo.

Ključne besede: filologija / slavistika / Murko, Matija / ruska književnost / slovaška književnost / panslavizem

Razen knjig in študij, ki sem jih bral predvsem zaradi parcialnih problemov filologije, komparativistike, zgodovinske poetike, folkloristike, pa tudi na primer romantike, sem se z delom Matije Murka (1861–1952) ukvarjal samo v dveh študijah: v eni sem se *in margine* poglobil v žanrsko in narativno problematiko njegovih češko pisanih *Spominov (Paměti)*, v drugi sem proučeval širši kontekst njegovih literarnovednih pristopov (Pospíšil, »Poznámky«, »Matija Murko«; Murko, *Paměti*). V določenem smislu tudi zdaj izhajam iz tega drugega prispevka, ob čemer se zavedam še ozadja, ki ga je ponudilo delu Darka Dolinarja, ki v drugem času, vendar na podoben način ohranja tradicijo, a jo hkrati tudi sistematično presega v svoji komunikaciji z literarnovednimi pristopi druge polovice 20. stoletja, pri čemer navdih išče predvsem v nemškem mišljenju oziroma njegovo problematiko vpenja v širši filološki okvir. Izhajamo iz Murkovih študij, ki so češkemu bralcu postale dostopne v znanem Horákovem izboru (Murko, *Rozprawy*). Naslov pričujočega prispevka se nanaša na usodo znanstvenega raziskovanja, zlasti v naših spekulativnih vedah: večinoma ne gre za radikalna odkritja, ampak za premike, nove osvetlitve, drugačne zorne kote, presenetljiva iskrenja in povezave, pri čemer je minljivost naravni sestavni del takšnega študija, trajnost pa težko dosegljiva in nekoliko skrivnostna posledica, ki pa je, tudi če jo dosežemo, na časovni osi prav tako relativna, čeprav ima vedno priložnost, da se – v nasprotju z naravoslovnimi in tehničnimi vedami – kadarkoli vrne v mišljenjsko igro. Usoda filologov

na splošno, literarnih znanstvenikov pa še posebej, je torej izrazito težka, skoraj tragična, vendar ravno zato tudi lepa.

Spomini niso samo opis etap Murkovega življenja, ampak zajemajo tudi razvoj njegove metodologije in so v tem smislu lahko in nekako *ex post* tudi so pomemben vir, kljub temu da gre za drobno delo, ki sodi predvsem v literaturo dejstev, a vsebuje tudi določene estetske vrednote in narativne strategije. Murkov pripovedovalec je zadržan, njegova stališča izdajajo dobro poznavanje retorike in njenih sredstev, tako da njegova poetika raste iz razbitin retorične strukture, kot sta o tem svoj čas poznavalsko pisali Renate Lachmann (*Die Zerstörung*) in na drugem koncu Evrope v beloruskem Grodnu Tatjana Avtuhovič (*Pumopuka*; Pospíšil, »Avtuhovič«). Če smo nekoč (Pospíšil, »Poznámky«) prvi del *Spominov* označili kot leposlovne spomine, pa drugi del sodi bolj v stvarno literaturo. Značilnost, ki *Spomine* povezuje z zgradbo kronike, je notranja struktura obeh omenjenih delov: medtem ko so v prvem delu, bolj leposlovnem, stvarni odlomki znotraj umetnostnih, v drugem delu znotraj stvarnih opisov najdemo odlomke, ki so strukturno podobni življenjskim zgodbam. Samosvoj postopek, ki načinja homogenost stvarnega besedila v drugem delu, je vstavitev poglavja »Poti k jugoslovanski epiki in dela o njej« (»Cesty za jihoslovansko epikou a práce o ní«).

Od vseh odlomkov najbolj izstopajo obsežne pasáže, ki opisujejo bivanje v Rusiji. Skupno obsegajo približno štirideset strani knjige, ki ima v celoti 240 strani (Pospíšil, nav. d). So njeno kvalitativno in predvsem vrednotenjskotvorno jedro. V njih se izkristalizira pripovedno gledišče, hkrati pa tu najdemo odgovore na temeljna vprašanja, povezana z oblikovanjem stroke in osebnosti avtorja. Prikazujejo deželo, ki je za prebivalca srednje Evrope privlačna, vendar hkrati drugačna, in jo mora zaznavati z nujne distance. Ti deli knjige so povezani tudi z Murkovim slovanstvom, vendar s precejšnjo zadržanostjo do panslavizma kot politične doktrine. Tu se seveda ponuja očitna vzporednica z Masarykom, ki je bil Murku tudi sicer blizu. Na eni strani tako najdemo privlačnost Rusije in ruske književnosti, na drugi pa nujno potrebo po distanci do nje – to bo pozneje opaziti tudi pri npr. Karlu Čapku (1890–1938) (Pospíšil, »Jedna«, »Aba«, »Karel Čapek«, »Singularity«) ali Václavu Černem (1905–1987) (Černý, *Meditace, Vývoj*; Pospíšil, »Václav«). Kritični češki prejemniki ruske književnosti so si zato ustvarjali različne zaslone in druga orodja, ki so jim pomagala ohranjati to distanco: Masaryk racionalizem, utilitarizem, povezan z religijo, zlasti prek družinske povezave s protestantizmom, Alois Augustin Vrzal (Pospíšil, »Alois Augustin Vrzal: A Catholic«, »Alois Augustin Vrzal: Koncepcje«) krščansko etiko, Karel Čapek ameriški pragmatizem in Václav Černý prozahodno orientacijo, strah pred panslavizmom in prepričanje,

da je češkemu svetu ruska mentaliteta eksistencialno tuja. Kljub temu sta imela Rusija in njena filologija za oblikovanje Murkovega pristopa k jeziku in literaturi, k celotnemu filološkemu kompleksu – seveda z izjemo dunajskega šolanja – ključni pomen.

Murkova naravna dvodomnost, tj. njegova jezikoslovna in literarnovedna ustvarjalnost, izvira iz sinkretične narave njegovega dela, iz njegovih filoloških temeljev, ki so zajemali staro enotnost jezika in njegovih prozodov z estetsko vrednostjo. V zvezi s tem opozarjam na svojo študijo in tudi na tam navedeno literaturo, zlasti slovensko (Pospíšil, »Matija Murko«; Dolinar; Seehase; Grafenauer).

Kot smo napisali v študiji o nekaterih vidikih Murkovega literarnovednega dela (Pospíšil, »Matija Murko«), je Murko izhajal še iz filološke celovitosti, in se tako navezoval na koncepte, ki sta jih v češkem okolju predstavljala na primer Pavel Josef Šafařík in Josef Jungmann. V Murkovem času se je stara filologija seveda že jasno razdelila, in sicer zlasti od preloma 19. in 20. stoletja v času prevladujočih duhovnovednih, psiholoških oziroma intuitivističnih metod. Ker je bila celovitost filologije že takrat v svoji izvorni podobi nevzdržna, si je Murko izbral tisti področji, na katerih je bil takrat in je pravzaprav še danes najbolj učinkovit: folkloro in starejše razvojne faze umetne literature – podobno velja tudi za A. A. Potebnjo (Pospíšil, »Абторефлексия«). Teoretiki književnosti so pravzaprav pogosto izhajali ravno iz študija starejših razvojnih faz literature (A. A. Potebnja, M. Bahtin, D. Lihačov, J. Hrabák, v določenem smislu tudi R. Jakobson, R. Wellek i sam J. Mukařovský), na katerih so lahko preprosteje in bolj nazorno prikazali svoja teoretična izhodišča.

Iz omenjenega Horákovskega češkega izbora iz Murkovega dela (1937) smo izbrali dve študiji kot primer njegovih filoloških pristopov, ki se dotikajo ključnih vprašanj slavistike še danes, hkrati pa ponazarjajo že omenjeni kompleksni filološki pristop (roman kot primer problematike kulturnega premika na osi zahodna Evropa–Slovani oziroma Evropa–Rusija; slovanska vzajemnost kot presek različnih, pogosto nasprotujočih si pojmov, ki jih razlagajo zgodovina, filozofija, pa tudi filologija, in ki imajo tudi močno ideološko ozadje) in sta obenem s stališča izbora subjektivni, saj izražata stališče avtorja te razprave in se dotikata dveh področij njegovega zanimanja – literarne teorije, zgodovine in genologije na eni ter dinamičnega, konfliktnega in fleksibilnega koncepta slavistike včeraj in danes na drugi strani.

Obe Murkovi študiji sta nastali še v 19. stoletju: s tem je še močnejše izražena kontinuiteta z razvojem znanosti in književnosti, ki je bil vezan na pozitivizem in je le počasi reagiral na spremembe družbene atmosfere, povezane z nastopom moderne. »Prvi početki ruskega romana« (Počátky

ruského románu) so nastali kot nastopno predavanje na Filozofski fakulteti Dunajske univerze (nemško besedilo je bilo objavljeno v *Wiener Zeitung* 9.–10. januarja 1897 pod naslovom »Die ersten Schritte des russischen Romans«; Horák navaja slovensko verzijo, Ljubljanski Zvon, XVII, 1897, 151–155, 207–212). V razpravi se opiramo na njegov češki prevod.

Zavedati se je treba, da je Murkovo predavanje nastalo le nekaj let po prvi sintetični knjigi o ruskem romanu, namreč *Le Roman russe* Melchiorja de Vogüéja (Vogüé), v kateri se že ponujajo koncepti ruske izvirnosti in romaneskne avtohtonosti. Vikont Eugène Melchior de Vogüé (1848–1910), ki ni bil samo udeleženec francosko-pruske vojne, ampak predvsem diplomat (Egipt, Rusija), arheolog, popotnik in literarni kritik, v pristnih odnosih s pomembnimi ruskimi družinami (njegova žena je bila sestra generala Mihaila Anjenkova, njegov svak je bil znameniti ruski diplomat Karl Struve), je izhajal iz primerjalnega stališča in pisal seveda iz francoskega zornega kota: po čem se pravzaprav razlikujejo stvaritve njemu dobro znanih Rusov od Balzaca ali Flauberta? Ugotavlja, da predvsem po vizionarskem, preroškem značaju ruskega romana. Knjiga *Ruski roman* je zanimiva še zato, ker poskuša avtor v njej odkriti tudi domače korenine ruskega romana in je prvi, ki ga ne izpeljuje v celoti iz posnemanja zahodnih vzorov. V poglavju o srednjeveških virih ruskega romana najdemo omembe bilin, Domostroja, razkolniške literature. Kljub vsemu pa tudi on ugotavlja, da se pravi roman v Rusiji začneja s Puškinom – vse ostalo je samo predigra. Za francosko tradicijo je seveda pomemben Turgenjev, ki je bil s svojo kulturo in življenjem več kot napol Francoz, vendar je de Vogüé pozoren predvsem na pojava, ki sta za Evropejca skrajna: Leva N. Tolstoja in Fjodorja M. Dostojevskega, pri čemer analiza *Bratov Karamazovih* sodi k jedru knjige. V zaključku poudarja, da je Rusija, ta nova, pusta dežela, ki si je tudi svoje otroke gradila po svoji podobi, prinesla lastno srce in lastni jezik, njena literatura je svetu dala nenavadne zgodbe in je enako melanholična kot bolečina, glasba ali morje (Pospíšil, *Ruský, Ruský román znovu*).

Tak esejistični in hipotetični pristop je Murku kot možu nemške kulture in z nemško izobrazbo ter hkrati filologu, ki izhaja iz geneze besedila, seveda tuj. Na začetku njegovega predavanja (študije) najdemo naslednji značilni zapis:

Odkar si je ruska literatura ustvarila pomembno mesto pri Nemcih in Francozih – pri slednjih še z večjim uspehom – in postala, kot pravimo, moda, se vsi, slutim, čudimo globoki in edinstveni vsebini ruskega leposlovja, ki se dotika najbolj vznemirljivih skrivnosti človeštva in nam jih tako iskreno in pristno slika. Oblika, zlasti kompozicija, seveda vzbuja nekatere dvome, še zlasti če jo primerjamo s francoskimi vzori; kljub temu je treba brez zadržkov priznati, da je predvsem Turgenjev bistveno prispeval tudi k tehniki novele. Nerusko bralstvo si sicer ne more pred-

stavljati lepote jezika niti tega, kako dovršeno ga obvladujejo mojstri ruskega romana; kdor pa se bo vsaj nekoliko poglobil v vire, bo rad pritrldil hvalospevu v prozi »velikemu, mogočnemu, pristnemu in svobodnemu ruskemu jeziku«, ki ga je spisal Turgenjev; zaradi tega jezika, kot pravi, ne obupuje nad svojim narodom, saj je takšen jezik lahko dan samo velikemu narodu. (Murko, *Razprawy* 503)

Že s tem je pravzaprav povedano vse bistveno: ruska literatura moderne je nastajala s sprejemanjem, posnemanjem zahodnoevropskih vzorov, zlasti v tehniki, vendar je hkrati izrazila nekaj izvirnega, neponovljivo povezanega z bitjo naroda in fiziognomijo njegovega jezika. Kako se je to zgodilo? Na začetku Murko ne omenja tistih, ki so Evropo šokirali (Leva Nikolajeviča Tolstoja, 1828–1910, niti Fjodorja Mihailoviča Dostojevskega, 1821–1881), ampak ravno »Evropejca« Ivana Sergejeviča Turgenjeva (1818–1883), ki je velik del življenja preživel v Franciji in Nemčiji, obvladal »tehniko« tamkajšnje literature, ki jo je posnemal vse od romantizma do dekadence. Pisanje o »velikem ruskem jeziku« (Русский язык), ki je pogosto del šolskih čitank, je odlomek ali bolje parafraza iz *Pesmi v prozi* (*Стихотворения в прозе*, 1882; kompletna izdaja je izšla šele veliko pozneje, njegov labodji spev), s katerim se je Turgenjev približal svojemu vzorniku in vrstniku Dostojevskega (ki ga sploh ni maral) Charlesu Baudelairju (1821–1867) in njegovim Malim pesmim v prozi (*Petits poèmes en prose*, 1869).

Po vzoru takratne lingvistike, ki je v primerjalnem jezikoslovnem raziskovanju iskala vire, genozo posameznih pojavov, v danem primeru torej »čudeža ruske literature«, še zlasti romana, ki se je na čelo svetovnega razvoja postavil ravno v ruski izvedbi v drugi polovici 19. stoletja ter na prelomu 19. in 20. stoletja, Murko išče korenine tega pojava in jih najde v migraciji (Veselovski, »Из истории«, *Мерлин*) snovi in motivov iz zahodne Evrope prek drugih slovanskih posrednikov, zlasti Čehov in Poljakov. S tem v bistvu pove dvojje: ruski roman je neizviren, alohton pojav, ki ima tudi avtohtone vire, te pa spet vidi v prenosu (transpoziciji, transplantaciji, transgresiji) epskih snovi (*Stoffgeschichte*). Čeprav najdemo tudi omembe balkanskega prostora, v njegovih razmišljanjih pravzaprav prevladuje zahodno–vzhodna oziroma jugovzhodno–severozahodna smer. Odtod se Murkova razmišljanja usmerijo v zgodovino, kulturno zgodovino in zgodovino cerkve ter veroizpovedi:

V silovitem boju med bratskimi narodi za prevlado nad sarmatsko ravnino, v kateri ni bilo nobenih naravnih meja, in za prevlado nad celotno vzhodno Evropo na splošno je sicer zmagoval ruski narod, a se je kljub temu moral ukloniti pred poljsko kulturo, ki pa je sama šele pozno vstopila v družino evropskih narodov in ni mogla ali ni želela slediti napredku zahodne Evrope, tako da je v 18. stoletju postala anahronizem, zaradi česar je neizogibno podlegla upadu. (Murko, *Razprawy* 505.)

Ne glede na shematizem te izjave je očitno, da ima Murko za civilizacijski vrhunec t. i. Zahod, ki se ga posnema: tu torej ne najdemo bolj

jasno izoblikovane ideje, ki tako dominira pri njegovem učencu Franku Wollmanu (1888–1969), o izvirni sredozemski enotnosti, v kateri je dihotomija Zahod–Vzhod zelo nova oziroma s kulturnega stališča pravzaprav umetna. To, v čemer se v tem traktatu kaže moč Murkove misli, je njegova žanrska in primerjalna metoda, ki je pravzaprav podobna primerjalnemu indoevropskemu raziskovanju v jezikoslovju, s tem da korenine nikakor niso na Vzhodu, od koder so Indoevropejci verjetno prišli, ampak na Zahodu. Ni prav težko odkriti virov takega Murkovega razmišljanja, ki temelji na idejah A. Veselovskega; pozneje takšna razmišljanja najdemo pri A. Sipovskem (Sipovski): torej prevzemanje epskih ciklov tipa *Gesta Romanorum* (Римские деяния)¹ za Čehe zanimivega O Vasiliji Zlatovlasém, kraljici České země (glej knjigo in edicijo Světle Mathauserove, 1924–2006), (Mathauserová), tam neomenjenega *Speculum Magnum* (Velikoje Zercalo), seveda pa tudi znane orientalske snovi *Povídka* (Выprávění) o sedmi mudrcích, s katero se je Murko še posebno ukvarjal (Murko, *Die Geschichte*), idr. Tukaj je Murko že v svojem elementu, saj proučuje, in to z natančnostjo pozitivističnega raziskovalca, načine prenosa snovi iz enega jezikovnega in kulturnega okolja v drugega, torej iz poljskega (in češkega) v ruskega prek variant, nastalih v litovsko-belorusko-ukrajinskem kulturnem prostoru (Lappo-Danilevski; Pospíšil, »Potřebná«). Kar že komični so prepisi, ki pričajo o nerazumevanju izvirnih piscev, ne da bi se s tem seveda zmanjševala njihova kulturotvorna vloga (staropoljska zveza »na předze« je bila v ruskem besedilu spremenjena v »на пруде«, moško preklinjanje ženske »o nědzna!« v rusko »о нужная« ipd., pogosto je to imelo naravnost glasoslovno sistemski značaj). Ponekod sicer Murko v svoji hiperkorektnosti in hiperkritičnosti do piscev nekoliko pretirava, zlasti kadar se ne zaveda, da so se v literarnem jeziku pogosto uporabljale staroslovanske, torej južnoslovanske variante. Na primer pri besedi »гроб«, ki tudi pri vzhodnih Slovanih resnično lahko pomeni »grob« (in to še v predromantični in romantični poeziji začetka 19. stoletja!), in ne moderno »могила« (Murko, *Razpravy* 510). Avtohtoni epski temelj je bil torej na ruskih tleh po Murku zahodnoevropskega in zahodnoslovanskega izvora, vendar tudi z južnoslovanskim vplivom, ki je iz južnega dela ruskega prostora prenesel ne samo grško, bizantinsko, ampak tudi latinsko-poljsko tradicijo.

Vendar nam ta razmišljanja sploh ne razjasnijo »čudeža« ruske literature, nastanka in razvoja romana na ruskih tleh in njegove umetniške vrednosti: tematologija je tu povsem nemočna in pravzaprav bolj proučuje kulturna tla, iz katerih je lahko vzkli. To, da Murko povsem spregleda pristna vzhodnoslovanska ali ruska besedila 15.–17. stoletja na čelu z *Žitjem protopopa Avvakuma*, ki ga je napisal sam Avvakum (1672–75), in

v istem času vladavine Alekseja Mihajloviča napisane posvetne povedke (бытовые повести) tipa Save Grudcina ali Frola Skobejeva, torej spopad med sekularizacijo in sakralizacijo – kar potrjuje našo tezo o romanu kot »neželenem otroku« ruske literature, ki se je moral v ta prostor preriniti skozi nekaj sit in si je ravno s tem pridobil samosvojo obliko (Pospíšil, *Ruský, Ruský román znovu*) –, je samo logično nadaljevanje takega filološkega pristopa. Ob boku temu minljivemu razumevanju pa stojijo bolj trajne vrednote Murkove refleksije, predvsem to, da je razumevanje neke nacionalne literature mogoče le na ozadju širših povezav:

Zgodovina slovstva ne sme ravnodušno podcenjevati niti najbolj ubornih lepovednih začetkov, in ne bo brez koristi, če jim posveti pozornost. Takšno slovstvo, katerega skromni sadeži se še danes pri Poljaki, Čehi in Slovaki prodajajo po semnjih, jasno razgalja duševno življenje ne samo Rusov, ampak tudi Poljakov, Čehov in Jugoslovanov! In kako koristna je primerjalna zgodovina literature za slaviste, ki so na primer dokazali, da je treba Apoloniju Tirkemu slediti samo do Češke, saj je k Poljakom in Rusom prodrla samo češka različica tega romana! Morda sem hkrati tudi pokazal, bolje kot bi lahko v obširni razpravi, kako si predstavljam slovansko literarno zgodovino, utemeljeno na strogo filološki metodi, in dokazal sem tudi, da je o njej sploh mogoče govoriti. Slovanski narodi sicer nikoli v zgodovini niti po kulturni plati niso tvorili celote niti je ne bodo, a vendar je bilo med njimi vedno toliko in tako živih vzajemnih odnosov, da pravilno poznavanje njihove preteklosti kot tudi preudarno mnenje o njihovi prihodnosti postaneta nenavadno jasna, če se v zgodovini literature podamo po poti, ki jo je utrla primerjalna slovnica slovanskih jezikov, s tem da bi morali prodreti še dlje kot Miklošičeve vzporedne slovnice. Še zlasti pa mora biti naloga takšne univerze, kakršna je dunajska, to, da bo slavistiko branila pred prevelikim razkosanjem in plitkostjo, manjše slovanske književnosti pa pred preveliko domišljavostjo in osamelostjo, ki bi se gotovo pojavila, če bi se poznavanje velikih kulturnih jezikov na splošno zmanjševalo. Od te naloge bi imela dunajska univerza vsestranske koristi.« (Murko, *Razpravy* 513.)

V celotni razpravi o izvoru ruskega romana in še posebno v teh kratkih metodoloških sklepih se kot v kapljici vode zrcali tisto, kar navajamo v naslovu: trajnost in minljivost. Minljivo, torej zgodovinsko preseženo, je poudarjanje filologije, torej natančnejše jezikovno-tematološke plati, ter spregledovanje estetske in umetniško ustvarjalne ter tehnološke plati, če niti ne omenjamo nadaljnjih, npr. psihološke in sociološke. Bolj trajno pa je gotovo primerjalno stališče ter iskanje velikih celot in širokih povezav: čeprav Murkovo povezovanje tega postopka s takrat politično osrednjo in pionirsko pozicijo Dunajske univerze lahko vzbuja vtis nekakšne državotvornosti literature kot produkta velike, notranje razčlenjene habsburške monarhije (Murko je bil tudi kot slovenski domoljub predvsem človek nemškega jezika in kulture, enako kot T. G. Masaryk), gre pri tem bolj za njegovo prizade-

vanje, da bi videl širša področja, areale: podobno je gledal tudi na prihodnje jugoslovanske kontekste. Ni maral drobnjakarstva in izolacionizma, odrasel je v večjezičnem okolju, za katerega je bilo samoumevno poznavanje nekaj jezikov, kar pravzaprav potrjuje tudi njegova korespondenca.

Kot smo že večkrat pisali (Pospíšil, *Ruský román znovu*), so postali problemi literarne evolucije še posebno pereči v času pozitivizma in močnega vpliva darvinizma: posegli so v koncept literarne zgodovine, pa tudi na primer v razmišljanje o literarnih žanrih (F. Brunetière). V vrsti študij, ki so postopoma izhajale, sem izoblikoval koncept t. i. učinka pred–po ali paradoksa pred–po (Pospíšil »Paradoxes«, *Ruský román znovu*). Zadeva sicer v prvi vrsti razvoj ruske literature, v določeni meri pa tudi razvoj slovanskih književnosti na splošno ali pa vsaj v nekaterih njihovih obdobjih; njegove sledi ali vsaj uporabne poteze bi našli tudi v drugih nacionalnih literaturah. Pritisk poetoloških impulzov bogatih evropskih literatur, na primer francoske, italijanske, nemške, angleške idr., je vodil v posnemanje teh poetik, pa tudi v to, da so bile nekatere pobude prevzete samo v obrisih in so ustvarile povsem druge celote, ki so nato delovale inovativno: transformacija pobud na primer na ruskih tleh je končno pripeljala do tega, kar poimenujemo čudež ruske književnosti. Povedano drugače: nepopolno sprejetje poetološkega impulza je pripeljala do nastanka druge, nove poetike. Na primer ruska literatura je sprejemala poetološke pobude »močnih« evropskih literatur zlasti od 18. stoletja, in sicer v nekaj valovih: s tem hkrati korigiram teorijo, da je rusko 18. stoletje, ki je bilo delavnica ruske literature, povsem zadostovalo za temeljito vsrkanje teh impulzov, prav tako pa mi ni blizu niti koncept faznega zamika izpod peresa Vadima Kožinova (Kožinov). Primerov v ruski literaturi najdemo veliko. Predvsem nas preseneti, da se je približno od preloma 18. stoletja razvoj ruske literature nekako izravnal z zahodno Evropo: ruski romantizem se v delu V. A. Žukovskega začelna prej kot v Angliji, ki je od 30. let 18. stoletja v poeziji gojila sentimentalizem (pozneje tudi v prozi) in je bila v določenem smislu vzor predromantičnim tokovom, in prej kot zgodnji francoski romantizem, ki ga predstavlja F.-R. Chateaubriand na samem začetku 19. stoletja, ter samo malo pozneje kot nemška univerzitetna »romantika« (*die deutsche Romantik*) tipa »poezije modrega cveta«.

V zadnjem času znova vračajoča se tema umetnostnih in ožje literarnih smeri in tokov osvetljuje problematiko iz drugega zornega kota, saj je njihovo shematsko-normativno, didaktično razumevanje oklestilo bogastvo literature in popačilo njeno bistvo, zlasti če govorimo o razumevanju pomembnih osebnosti. Njihovo enoznačno povezovanje z eno umetnostno smerjo, npr. A. S. Puškina z romantizmom, V. Nezvala s poetizmom in romantizmom, V. Majakovskega s futurizmom, T. Tzaraja z dadaizmom,

T. S. Eliota z imagizmom, S. Jesenina z imaginizmom, je bilo pogosto zavajajoče, še zlasti ko sta začeli nastajati splošna komparativistika in splošna genologija, ki sta si prizadevali za umetnostne smeri in žanre – to pa je zadeva, ki je še vedno precej utopična, kot se o tem še danes vsak dan lahko prepričamo. Toda to že bistveno presega tematiko Murkove razprave: izkaže se, da je zornih kotov, iz katerih je mogoče opazovati nastanek »čudeža« ruske literature in še zlasti romana, več, kot je Murko domneval na koncu 19. stoletja.

Študija »Kollárjeva slovanska vzajemnost« (»Kollárova vzajemnost slovanská«, 1893, izvorno v: *Jan Kollár 1793–1852: Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy dcery« na oslavu jeho stoletých narozenin*, 201–232) vsebuje pravzaprav vse pomembne prvine, ki sestavljajo Murkovo podobno slovanskega sveta, njegove dvome in sorazmernost v proučevanju, kot bi to verjetno lahko označili. Murko pokaže, kako so bili Kollárjevi koncepti takrat sprejeti v slovanskem znanstvenem svetu (npr. S. Vraz), hkrati pa predstavi tudi nemške filozofske temelje Kollárjevih pristopov, tj. estetski idealizem: »Ne bomo se torej čudili, če je bil tudi Kollárjev panslavizem samo – estetski.« (Murko, *Razpravy* 51.) Tudi če je bilo filozofskih virov Kollárjevega slovanstva več, čeprav jih je vse mogoče zvesti na filozofski idealizem, je glavni vir ostal z njim povezan romantizem (v Murkovem nemškem razumevanju »romantika«, *die Romantik*). V duhu svojega ključnega sintetičnega dela o nemških vplivih na češki romantizem (Murko 1897) navaja: »V romantiki je bil glavni vir iskanje 'slovanstva', 'slovanske narave', od koder izhaja naklonjenost do najstarejše zgodovine, mitologije, starega prava, primerjalnega jezikoslovja, ljudske govornice in narodne poezije pri Kollárju in sploh pri vseh slovanskih učenjakih in pesnikih njegovega časa.« (Nav. d. 53) In v nadaljevanju: »Ozki narodnjak pa Kollár vendarle ni postal, ampak je hotel z vzajemnostjo le oplemeniti ljubezen do Slovanstva in Slovane usposobiti za veliko nalogo, ki jim je bila zaupana v zgodovini človeštva.« (53) Torej, bogatenje z nemškim idealizmom in narodnjaštvom je bilo pravzaprav usmerjeno v sintetično, v bistvu mesijansko vlogo slovanstva v duhu humanizma, torej tako, kot piše Murko: »Kollár je od Slovanov zahteval, da bi dosegli harmonijo med antiko, moderno romantiko in človečnostjo.« (54) Murko je razgalil nekaj bolj ali manj skritih vidikov Kollárjevega razmišljanja: prvi, ki je bil paradokсно spregledan, je bil vpliv slovaškega okolja, iz katerega je izhajal. Po Murku so Tatre središče slovanstva, čeprav Slovaki v tem času skoraj niso imeli lastne literature (60), njihov narodni značaj, baje pasiven, se je po Murku ujemal z »golobičjo naravo« Slovanov, kot jo je razumel Herder. Murko ne bi bil Murko, če ne bi ob tem znova uveljavil svojih filoloških refleksij. Kollár je po njegovem mnenju iznašel pravzaprav dve stvari: besedo

»vzajemnost«, ki jo že Jungmann omenja v zvezi s poljščino – odstavek, v katerem Murko navaja kontekst te besede in njene možne etimologije, sodi med paradne dele njegove študije (»slovanska vzajemnost« ustreza lat. *reciprocitas*, nem. *Wechselseitigkeit*, *Gegenseitigkeit*). Druga pomembna zadeva pa je po Murkovem mnenju estetsko-humanistična motivacija vzajemnosti, ki izvira ravno iz že povedanega, torej iz idealistične filozofije. Čeprav je Kollár predlagal enoten slovanski pravopis (končno so skoraj zmagali principi češkega pravopisa, tudi pri Slovakah, Slovincih in Hrvatih), si ni prizadeval za nekakšen enotni slovanski jezik. Murko se je kot filolog dobro zavedal, da »narodnosti ne tvori samo jezik, ampak tudi fizične in geografske razmere, zgodovina, cerkev, prosveta« (70), torej je v sporu med dvema meriloma upošteval tudi – povedano z današnjim besediščem – vidik areala. Kljub temu je od izobraženega slovanskega filologa zahteval poznavanje stare cerkvene slovanščine in tako rekoč vseh slovanskih jezikov. Na tem mestu Murko aktualizira, ko pokaže, da si Kollár ni prizadeval za enotno slovansko govornico, in se dotakne vprašanja, kako npr. govoriti na slovanskih kongresih (75). Murko, ki gotovo nikoli ni bil zagovornik slovanske enotnosti – niti jezikovne, kaj šele politične ali državne –, pokaže, da to ni nikakršen primanjkljaj: tudi Španci in Portugalci se niso združili, Danci in Švedi prav tako ne ipd. Za Štúrovo utopično idejo ruščine kot univerzalnega slovanskega jezika (in pravoslavja kot enotne slovanske veroizpovedi) v *Slawentum und die Welt der Zukunft* ima samo besede prezira (slovanstvo in svet prihodnosti nimata nobenih izvirnih idej). Tukaj se je ponujal ustrežnejši zgodovinski pristop, saj je ravno s tem traktatom, ki ni bil vseh niti Murkovemu učencu Franku Wollmanu (Wollman; Pospíšil, »Slavismy«, »K civilizaci«; Franta in Pospíšil), Štúr prestopil takrat še neobstoječe meje Slovaške in tudi meje takratne Ogrske kot avtor politične utopije, ki je ugajala nekaterim Rusom (zato so jo tudi dvakrat prevedli), bila deležna posmeha Čehov, a je obenem tudi fascinirala Zahod s svojim političnim eksotizmom, vzniklim na predvečer krimske vojne po velikih razočaranjih »pomladi narodov«. Murko pri Kollárju še bolj ceni njegov protiizolacionizem, saj se je zavedal slovanskega vzajemnega nepoznavanja. Paradokсно je lahko tudi to, da se pri tem ni veliko spremenilo niti v tem času vsesplošne migracije in tehnološkega krajsanja razdalj: ne gre torej samo za zgodovino, prostor, ampak tudi za namerno pomanjkanje volje, ki jo opazimo pri nekaterih slovanskih migrantih, in sicer ne samo iz velikih (Rusija, Ukrajina, Poljska), ampak tudi majhnih (Slovaška) slovanskih držav, ko pridejo na drugo slovansko ozemlje.

Murkova treznost in zmernost v odnosu do slovanskega vprašanja ter njegova racionalnost in komparativni, relativizirajoči pristop so se vrnili v filološko raziskovanje, in čeprav tudi oni vsebujejo vrsto minljivih

potez, so okrepili trajnost vrednot slavistike in predmetov njenega študija kot nečesa odprtega, prilagodljivega, zmožnega povezovati in ustvarjati nove pojave in vrednote. Tako se pri Murku tematika ruskega romana kot vrhunskega slovanskega dosežka v novodobnem slovanskem slovstvu povezuje z idejnimi in estetskimi znaki bolj splošne narave, zaradi česar je Murko osebnost, ki si še danes zasluži svetovno pozornost.

LITERATURA

- Avtuhovič, Tatjana Jevgenjevna. *Риторика и русский роман XVIII в: Взаимодействия и начальный период формирования жанра*. Гродно: Гродненский государственный университет им. Янки Купалы, 1995.
- Černý, Václav. *Meditace o romantickém neklidu: na paměť M. J. Lermontova*. Praha: Fr. Borový, 1941.
- — —. *Vývoj a zločiny panslavismu*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011.
- Dolar, Darko. »Matija Murko in slovenska literarna veda«. *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2002. (Zbornik slavističnega društva Slovenije 12). 98–107.
- Franta, Vladimír in Ivo Pospíšil. »Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova«. *Seminář filologicko-areálových studií, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 2*. Ur. serijske Ivo Pospíšil. Brno: Tribun EU, 2009.
- Grafenauer, Ivan. »Matije Murka znanstvena pot«. *Razprave – Dissertationes II*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1956. 3–25.
- Jesenšek, Marko, ur. *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2002. (Zbornik slavističnega društva Slovenije 12).
- Kožinov, V. »К социологии русской литературы XVIII – XIX веков (К проблеме литературных направлений)«. *Литература и социология*. Москва: Художественная литература, 1977. 137–177.
- Kšicová, Danuše in Ivo Pospíšil, ur. *Alexandr Veselovskij a dnešek*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- Lachmann, Renate. *Die Zerstörung der schönen Rede: Rhetorische Tradition und Konzepte des Politischen*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1994. (Theorie und Geschichte der Literatur und der schönen Künste, Band 93, neue Folge - Reihe A Hermeneutik - Semiotik - Rhetorik, Band 8).
- Lappo-Danilevski, Aleksandr. »Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts: История политических идей в России в XVIII веке в связи с общим ходом развития культуры и политики«. Предисловие М. Ю. Сорокиной. Подготовка текста М. Ю. Сорокиной при участии К. Ю. Лаппо-Данилевского. Köln, Weimar in Wien: Böhlau Verlag, 2005. (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1).
- Mathauserová, Světa, ur. *O Vasiliji Zlatovlasém, keralevici České země*. Praha: Vyšehrad, 1982.
- Murko, Matija. *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven*. Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1890.

- Murko, Matthias. *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest*. Graz: Verlags-Buchhandlung »Styria«, 1897.
- Murko, Matyáš. *Paměti*. Praha: Fr. Borový, 1949.
- . *Rozprawy z oboru slovanské filologie*. Ur. Jiří Horák. Praha: Nákladem Slovanského ústavu – v komisi nakladatelství Orbis, 1937.
- Pospíšil, Ivo. »Alois Augustin Vrzal: A Catholic Vision of Slavonic Literatures«. *Slovak Review* 2 (1992): 166–171.
- . »Alois Augustin Vrzal: Koncepcie a dokumenty«. *SPFFBU*, D 40 (1993): 53–62.
- . »Авторефлексия/автоаксиология творчества и одна традиция русской эстетической мысли.« *Миргород. Журнал, посвященный вопросам эстетологии литературоведения*. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, No. 2, 2010. 203–210.
- . »Avtuhovič, Tatjana Jevgenjevna: Риторика и русский роман XVIII в. Взаимодействия и начальный период формирования жанра. Гродненский государственный университет им. Янки Купалы' Гродно 1995' 185 с«. *Svět literatury* 13 (1997): 116–119.
- . »Два полюса бытия: англо-американский эмпиризм-прагматизм и „русская тема“ у Карела Чапека«. *Związki między literaturami narodów słowiańskich w XIX i XX wieku*. Ur. Witold Kowalczyk. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. 225–233.
- . »Jedna česko-ruská literární spirála (Dostojevskij – Čapek – Těndrjakov)«. *Č. rusistika* 5 (1990): 257–265.
- . »K civilizační roli Ruska a SSSR: Vasilij A. Žukovskij – Ľudovít Štúr, Břetislav Palckovský«. *Areál Ruska ve světle historických výročí (1709, 1812, 1941, 1991): jazyk – literatúra – dějiny kultury*. Ur. Ivo Pospíšil in Josef Šaur. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 139–156.
- . »Karel Čapek – przypadek prawie zapomnianego mistrza człowieczeństwa i tolerancji«. *Dyskursy i przestrzenie (nie)TOLERANCJI*. Ur. Grzegorz Gazda, Irena Hübner in Jaroslav Pluciennik. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008. 109–118.
- . »Lachmann, Renate. Die Zerstörung der schönen Rede. Rhetorische Tradition und Konzepte des Poetischen. Theorie und Geschichte der Literatur und der schonen Künste, Band 93, neue Folge - Reihe A Hermeneutik - Semiotik - Rhetorik, Band 8, Wilhelm Fink Verlag, München 1994, 370 S«. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Band 41. Wien, 1995. 296–298.
- . »Matija Murko a vybrané problémy literární vědy.« *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky: Sborník studií*. Ur.: Ivo Pospíšil in Miloš Zelenka. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2005. 46–53.
- . »Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel«. *Zagadnienia rodzajów literackich, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84)*. Łódź, 1999. 25–47.
- . »Potřebná edice o ruském myšlení (Aleksandr Lappo-Danilevskij: Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. История политических идей в России в XVIII веке в связи с общим ходом развития культуры и политики. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1. Предисловие М. Ю. Сорокиной. Подготовка текста М. Ю. Сорокиной при участии К. Ю. Лаппо-Данилевского. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2005)«. *Slavica Litteraria* 10.9 (2006): 326–327.
- . »Poznámky k žánrovým a narativním aspektům Murkových Pamětí. Murkova epocha slovanské filologie«. *Slavia* 72 (2003): 80–84.

- . *Ruský román. Nástin utváření žánru do konce 19. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- . *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ur. Jaroslav Malina. Brno: Nadace Universitas idr., 2005.
- . »Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych«. *Primerjalna književnost* 33.1 (2010). 131–142.
- . »Slavismy a antislavismy za jara národů Franka Wollmana: analýzy a přesahy«. *Slavica Litteraria* 10.9 (2006): 85–93.
- . »Das Slawenthum und die Welt der Zukunft Ludovíta Štúra, edice Josefa Jiráska, Wollmanovy Slavismy a antislavismy za jara národů a jejich přesahy«. *Střední Evropa a Slované*. Brno: Ústav slavistiky, 2006. 75–88.
- . *Srdce literatury: Alois Augustin Vrzal*. Brno: Albert, 1993.
- . »T. G. Masaryk jako rusista«. *Tomáš Garrigue Masaryk a věda. Sborník příspěvků ze VII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 10. listopadu 1999*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2000. 88–99.
- . »Václav Černý a ruská literatura«. *Slavia* 3 (1994): 331–337.
- Pospíšil, Ivo in Miloš Zelenka, ur. *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky: Sborník studií*. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně in Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. 46–53.
- Seehase, Ilse. »K znanstvenozgodovinskemu mestu Matija Murka«. *Slavistična revija* 35.3 (1987): 291–297.
- Sipovski, Vasilij Vasiljevič. *Очерки истории русского романа I-II*. Санкт-Петербург, 1909–1910.
- Veselovski, Alexandr. »Из истории русской переводной повести XVIII века«. *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук*. Санкт-Петербург, 1887.
- . Мерлин и Соломон: славянские сказания о Соломоне и Китоврасе и западные легенды о Морольфе и Мерлине. Москва: ЕКСМО-Пресс' Санкт-Петербург: Terra Fanastica, 2001.
- Vogüé, Melchior de. *Le Roman russe*. Paris: Plon, 1886.
- Wollman, Frank. *Slavismy a antislavismy za jara národů*. Praha: Academia, 1968.
- Zelenka, Miloš, ur. *Murkova epocha slovanské filologie*. Praha: Slovanský ústav in Euroslavica, 2003.

Some Reflections on Murko's Philological Conceptions: Permanence and Transience

Keywords: philology / Slavic languages and literatures / Murko, Marija / Russian literature / Slovak literature / Pan-Slavism

The author of this study deals with the philological concept of Matija Murko embodied in his two of his studies going back to the end of the nineteenth century. One concerns the beginnings and genesis of the Russian novel and was published as a lecture for obtaining faculty rank at the University of Vienna, and the other represents an enormous amount of material connected with Ján Kollár's centennial and demonstrates his concept of Slavonic reciprocity or solidarity. The permanence of Murko's concept of the Russian novel lies in his consistent philological approach (comparative Indo-European linguistics) applied to literature. It helps him to grasp nearly all substantial sources of this phenomenon coming from the European west through Poland with the background of older Czech influence, but on the other hand it cannot lead him to a more profound understanding of the creative potentiality of the genre without taking into account its aesthetic roots, which the author of this study calls "pre-post effect" or "pre-post paradox." Murko's sober, rational, and skeptical view of Kollár's activity, his search for the roots of German idealistic philosophy in his work, and German Romanticism as a primary source of his Slavic concepts contributes to the formation of Slavic studies as a flexible, open, humanistic scholarly discipline that retains its inspiring significance even today.